

УДК 339.485

Марія Відякіна

Mariia Vidiakina

**МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇН,
ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ****INTERNATIONAL TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH
OF DEVELOPING COUNTRIES**

Стаття присвячена дослідженню ролі й потенціалу туристичної галузі, як однієї з найбільш динамічних галузей світового господарства, в економіці країн, що розвиваються. Зазначається, що країни, що розвиваються, є новими акторами міжнародного ринку туристичних послуг, на які припадає близько 40 % притоку міжнародних туристів. Крім того, в останні роки темпи зростання туризму в країнах, що розвиваються майже вдвічі перевищують середній світовий показник, і приблизно втричі темпи зростання розвинутих країн. Аналізуються позитивні і негативні ефекти розвитку туризму для країн, що розвиваються, в термінах доходів і зайнятості, державних доходів, інвестицій, урівноваження платіжного балансу, диверсифікації економіки. Розкрито зміст прямих, непрямих і динамічних ефектів міжнародного туризму для національної економіки. Досліджується внесок регіонів світу у зростання ВВП туристичної галузі. З'ясовано, що впродовж десятиліття найбільший приріст ВВП галузі відбуватиметься за рахунок країн, що розвиваються, в азієцькому регіоні, а саме в північно-східній та південній Азії. Особлива увага приділяється ролі туризму у зростанні зайнятості в країнах, що розвиваються. Грунтуючись на прогнозах, стрімке зростання зайнятості в галузі туризму очікується в країнах, що розвиваються, у всіх регіонах світу, за винятком Африки, при загальному лідерстві країн Латинської Америки і Близького Сходу. Аргументовано, що галузь туризму може стати одним із ключових інструментів економічного зростання країн, що розвиваються, особливо з обмеженим потенціалом диверсифікації економіки. Сформульовано пріоритетні напрямки дій громад, бізнесу й урядів країн, що розвиваються, в контексті максимізації переваг, пов'язаних з реалізацією прямих, непрямих і динамічних ефектів міжнародного туризму.

Ключові слова: міжнародний туризм, країни, що розвиваються, економічне зростання, зайнятість, ВВП туристичної галузі, економічний розвиток.

Постановка проблеми. Міжнародний туризм вже понад п'ятдесят років є однією з найдинамічніших галузей світового господарства. Починаючи з середини минулого століття кількість міжнародних туристів в термінах прибуття зростає з 25 млн. у 1950 році до 278 млн. у 1980, 528 млн. у 1995 до 1 138 млн. у 2014 році [12]. За оцінками Всесвітньої Ради з подорожей і туризму, на туризм припадає 9 % світового ВВП, 6 % світового експорту товарів і послуг, 30 % експорту послуг, а надходження від туризму в 2013 році склали 1 197 млрд. дол. США [13]. Крім того, за прогнозами до 2018 року, внесок подорожей і туризму у світовий ВВП збільшиться до 10,5 %, а в зростання зайнятості – до 9,2 % [8]. Туризм відіграє важливу роль в економічному розвитку країн різного розміру території й масштабів економіки. В окремих розвинутих країнах, як Австралія, Греція, Іспанія, Нова Зеландія, Португалія, Туреччина, від 14 до 25 % експортних надходжень походять від іноземних туристів, а в країнах із диверсифікованою економікою, як Італія, США, Франція, – від 8 до 10 % [3]. Разом з тим, одна з провідних тенденцій розвитку міжнародного ринку туристичних послуг пов'язана з появою на ньому нових гравців, якими є країни, що розвиваються. Так, якщо в 1950 році на 15 основних країн призначення (переважно розвинуті країни) припадало 98 % притоку міжнародних туристів, в 1970 році цей показник становив 75 %, в 2007-му – 57 %. Попри це, у випадку популярних напрямків туризму з огляду на надходження від міжнародного туризму, вісім з десяти країн все ще є розвинуті країни [2]. Тож туризм є важливим сектором економіки не лише для розвинутих країн, а й для країн, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню ролі міжнародного туризму в економічному розвитку країн і регіонів світу присвячені праці таких дослідників, як: М. Ванегас, Р. Гілпін, Р. Дюрберрі, Б. Коупленд, А. Ланса, Н. Модесте, Ф. Пільяру, Д. К. Уілсон, С. Штайнер, М. Хані. Майже всі вони, базуючись на результатах власних досліджень, пов'язують розвиток міжнародного туризму з позитивними наслідками для економіки приймаючих країн, як з огляду на надходження іноземної валюти, створення додаткових робочих місць, зростання доходів і нарощування внутрішнього споживання (Р. Дюрберрі, Н. Модесте, С. Штайнер), так і в контексті загального економічного зростання, розвитку підприємництва і появи нових громадських інститутів (М. Ванегас, Р. Гілпін,

Р. Кроуз, Д. Дж. Уестерн, К. Уілсон, М. Хані, Дж. Шен). Більше того, М. Ванегас і Р. Кроуз характеризують взаємозв'язки між туризмом, економічним зростанням і скороченням бідності, апелюючи до «демократизації долара», наголошуючи, що можливості зростання зайнятості, доходів та інших макроекономічних параметрів, є похідними процесу перерозподілу багатства і доходів від жителів розвинутих країн на користь громадян країн, що розвиваються. В дослідженнях взаємозв'язків туризму й економічного зростання різних країн аргументується, що темпи зростання невеликих, і особливо спеціалізованих на туризмі країн, зазвичай випереджають темпи зростання більших країн (А. Ланса і Ф. Пільяру). Виявлено також, що внесок туризму в економічне зростання є найсуттєвішим у країнах Азії, Африки й у меншій мірі в карибському регіоні (Е. Сіка). Водночас, попри суттєвий масив емпіричних досліджень взаємозв'язків міжнародного туризму й економічного зростання окремих країн та регіонів, недостатньо розробленими залишаються питання ролі міжнародного туризму в економічному розвитку країн з ринками, що формуються, формування механізмів максимізації ними переваг, пов'язаних з прямими, непрямими й динамічними ефектами розвитку цієї галузі.

Формулювання цілей статті. Враховуючи зростання частки країн, що розвиваються, у глобальній індустрії подорожей і туризму, динамічність даного сектору, та прогнози щодо майбутнього розвитку галузі, **мета дослідження** полягає у з'ясуванні ролі міжнародного туризму в економічному зростанні країн, що розвиваються, виявленні потенційних шляхів максимізації вигод від розвитку туризму для зазначених країн.

Виклад основного матеріалу. В останні роки темпи зростання туризму в країнах, що розвиваються, з низьким і середнім рівнем доходу, і в 50 найменш розвинутих країнах приблизно вдвічі перевищують середній світовий показник, і майже втричі темпи зростання для країн з високим рівнем доходів. На туризм припадає суттєва частка світового сектору послуг, а в переважній більшості країн на південь від Сахари, частка туризму в експорті послуг перевищує 55 % [7]. Крім того, за даними Всесвітньої туристичної організації, частка туризму в експорті товарів і послуг 31 найменш розвинутих країн світу перевищує 20 % у таких країнах, як Гаїті, Гвінея Бісау, Ефіопія, Камбоджа, Ліберія, Непал, Руанда, Самоа, Сан-Томе і Принсіпі, Соломонові острови, Танзанія, Уганда, Центральноафриканська Республіка. Частка ж галузі в експорті послуг в усіх країнах перевищує 60 %, а в окремих і 80 % (Ангола, Бутан, Гаїті, Гвінея Бісау, Камбоджа) [5]. При чому, нові туристичні напрямки стабільно нарощують свою частку на ринку, у той час як традиційні регіони призначення туризму – Європа та Америка – зростають темпами, що є нижчими від середніх по світу.

За прогнозами, нові туристичні напрямки випереджатимуть розвинуті країни за обсягами й темпами зростання притоку туристів. В абсолютному вираженні щорічний приріст країн, що розвиваються, складатиме в середньому 30 млн. туристів, у порівнянні з 14 млн. в країнах з розвинутою економікою (рис. 1). І якщо у 1980 році 70 % міжнародного притоку туристів спрямовувалися до розвинутих країн з диверсифікованою економікою у Північній Америці, Європі й Азійсько-Тихоокеанському регіоні, у 2030 році 58 % припадатиме на країни з ринками, що формуються, в Азії, Латинській Америці, Центральній та Східній Європі, Східному Середземномор'ї, Близького Сходу й Африки [10].

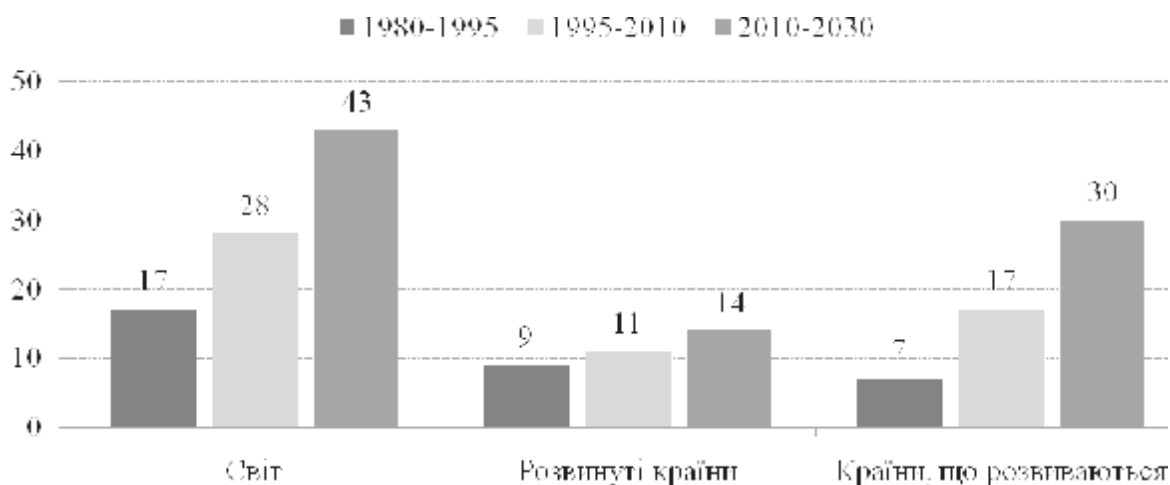

Рис. 1. Міжнародні туристичні прибуття, абсолютний приріст (до попереднього року, млн.)
Джерело: [10].

В регіональному розрізі у 2014 році найсуттєвіший рівень зростання притоку туристів зафіксовано на американському континенті (+7%), в азійсько-тихоокеанському регіоні (+5%), у Європі і країнах Близького Сходу (по +4%), Африці (+2%). В субрегіонах зареєстровано наступні показники зростання: Північна Америка (+8%), Північно-Східна Азія, Південна Азія, Південна і Середземноморська Європа, Північна Європа і Карибський басейн (по 7%). Притік туристів оцінюється на рівні 1,6 млрд. у 2020, та 1,8 млрд. у 2030 році. При цьому, прогнозований приріст для країн Азії, Океанії, Африки і Близького Сходу становить 5% на рік, порівняно із загальносвітовим показником 4,1% [10]. Лідером із залучення міжнародних туристів, за прогнозами, стане азійсько-тихоокеанський регіон, де притік туристів зросте з 204 млн. в 2010 р. до 535 млн. в 2030 році. Країни Близького Сходу й Африки подвоять цей показник, відповідно, з 61 до 149 млн. та з 50 до 134 млн. осіб. В результаті зросте частка на світовому ринку країн азійсько-тихоокеанського регіону (з 22% у 2010 до 30% в 2030 році), Близького Сходу (з 6 до 8%), Африки (з 5 до 7%), при подальшому скороченні частки Європи (з 51 до 41%) і Південної Америки (з 16 до 14%) [10].

Аналіз статистичних даних Всесвітньої туристичної організації дозволяє виокремити наступні загальні характеристики міжнародного туризму у країнах, що розвиваються: по-перше, притік туристів в один і той же регіон варіює у різних країнах та регіонах країн, що розвиваються; по-друге, більшість туристичних напрямків припадає на країни з середнім рівнем доходу; по-третє, найвищі темпи зростання міжнародного туризму (в контексті обсягів прибутків) демонструють країни з низьким рівнем доходу; насамкінець, основним джерелом туристичних потоків до країн, що розвиваються, є розвинуті країни.

Досліджуючи економічні ефекти туризму, зазначимо, що попит на туризм залежить від економічної кон'юнктури основних генеруючих ринків. Зокрема, відомо, що при перевищенні темпів зростання ВВП 4%, міжнародні туристичні прибуття зростають, коли ж світове економічне зростання нижче 2%, туризм має тенденцію до уповільнення [9].

Туризм може бути чинником прямих, непрямих і динамічних ефектів для національної економіки [6]. Прямі ефекти стосуються заробітної плати і доходів безпосередньо зайнятих у цій галузі (робітники, підприємці). Міжнародний досвід свідчить про те, що туризм є більш трудомістким, ніж в інші несільськогосподарські сектори. В ньому зайнята відносно велика частка некваліфікованої або напівкваліфікованої робочої сили. З цих причин в деяких країнах туризм є важливим джерелом зайнятості, а подекуди й єдиним варіантом офіційної зайнятості. Із занепадом аграрних систем туризм може виступати у якості альтернативи безробіттю або міграції в міські райони для сільських жителів. Вплив туризму на зайнятість може бути суттєвим в міських і прибережних районах з вищою щільністю населення.

Непрямі ефекти виникають через туристичний ланцюг вартості й оцінюють економічну активність, яка є результатом кругообігу грошей туристів в межах країни. Вони стосуються підприємств, які не продають напряму туристам (продукти харчування і напої, будівництво, транспорт, меблі). У країнах, що розвиваються, цей міжгалузевий вплив додає 60–70% до прямих ефектів. У деяких країнах, що розвиваються, від третини до половини доходів населення від туризму надходить через ланцюги постачання.

З туризмом пов'язана низка динамічних ефектів. Розвиток туризму може позначитися на стратегії життєзабезпечення місцевих домогосподарств, діловому кліматі для розвитку малого підприємництва, характері зростання місцевої або національної економіки, інфраструктурі або використанні ресурсної бази у країні призначення. Зазвичай в туризмі зайнята відносно висока частка жінок і купуються товари, такі як продукти харчування та ремесел, виготовлених жінками в неформальному секторі, тому туризм може потенційно підвищити економічні позиції жінок і сприяти усуненню гендерних диспропорцій. Крім того, туристичний сектор відіграє ключову роль у плануванні та реагуванні на стихійні лиха, які мають особливо серйозні наслідки у країнах, що розвиваються, особливо для найбільш вразливих прошарків суспільства.

Враховуючи загалом невисокий рівень можливостей диверсифікації економіки країн, що розвиваються, туризм може послужити причиною для розвитку і поліпшення стандартів життя місцевих жителів цих країн. Позитивні ефекти у даному контексті оцінюються через наступні параметри.

Доходи і зайнятість. З огляду на працenasиченість, галузь туризму може стати одним із головних джерел доходу в цих країнах через зарплати. Крім того, туризм сприяє розширенню можливостей працевлаштування місцевих громадян через пропозицію базових товарів і послуг (готелі, ресторани, таксі). Туризм також стимулює пропозицію товарів і послуг у відсталіх і передових галузях, і

може генерувати неформальну зайнятість (вулична торгівля, послуги гідів). Як вже зазначалося, туризм може позитивно позначитися на гендерній рівності.

Державні доходи. Туризм може впливати на рівень державних доходів прямо (через податок на прибуток туристичних фірм і зайнятість) та опосередковано (податки на товари і послуги, що надаються туристам).

Платіжний баланс. Для багатьох країн, що розвиваються (в першу чергу острівних), туризм є основних джерелом валютних надходжень, урівноважуючи баланс, шляхом скорочення державного боргу, або ж через фінансування зростання інших галузей економіки.

Інвестиції. Туризм може заохочувати уряди до покращення інфраструктури, оскільки передбачає вищі стандарти транспорту, комунікацій, тепло і водопостачання, та інших комунальних послуг.

Диверсифікація економіки. Туризм виступає у якості альтернативи таким традиційним галузям, як сільське господарство та промислове виробництво. Непрогнозованість врожайності і цін на сільськогосподарську продукцію з одного боку, та потреби висококваліфікованої робочої сили й фізичного капіталу у промисловості з іншого, перетворюють туризм на джерело альтернативних чи доповнюючих доходів. Крім того, він стимулює попит на нові товари і послуги, які здатні стати новою зростаючою галуззю.

Попри потенційні переваги розвитку міжнародного туризму, він не позбавлений негативних ефектів, серед яких можемо навести наступні. Частина надходжень від туризму не залишаються у країні-реципієнті. Таке явище характерне для країн, що розвиваються, куди туристи зазвичай прибувають через тури all-inclusive, придбані на батьківщині. Таким чином, суттєва частка витрат туристів (подекуди більше 2/3) залишає місцеві економіки. Крім того, у зв'язку з браком процедур, ресурсів та експертизи, приймаючі країни не можуть забезпечити надання всіх послуг та товарів, яких вимагають туристи, тому останні доводиться імпортувати з інших країн. Високий рівень необхідного для туризму державного інвестування може відвернути капітал від інших важливих галузей економіки як, наприклад, охорона здоров'я чи освіта. Досить часто туризм стимулює лише сезонну або часткову зайнятість, не підвищуючи рівень повного працевлаштування. Зростання попиту на товари і послуги з боку туристів може спричинити підвищення цін всередині країн-реципієнтів, що можливо компенсувати лише за умови підвищення доходів населення цих країн. Еластичність туризму за ціною, може негативно позначитися на залежних від туризму країнах у періоди, коли країна-донор переживає економічну кризу.

Внесок туризму у ВВП складає від 2 до 12 % у розвинутих країнах з диверсифікованою економікою, до 40 % ВВП в країнах, що розвиваються, і близько 70 % – в малих острівних державах [1]. Прогнозується, що внесок туризму в ВВП світу в цілому зросте з 9,85 у 2014 до 10,5 % у 2025 році, і з 9,4 % до 10,7 % у сфері зайнятості [4]. Це можна пояснити за рахунок зростання попиту з боку країн з ринками, що формуються, та зростаючою часткою споживчих витрат, що спрямовуватимуться у туристичну галузь. Крім того, на ці показники можуть вплинути державні і приватні інвестиції в інфраструктурні проекти.

Пряме зростання ВВП туристичного сектору в 2014 перевищило темпи економічного зростання ВВП у 123 зі 184 країн світу. До країн, де зростання туризму перевершило зростання економіки в цілому, належать Греція і Шрі-Ланка. З 2007 зростання туризму суттєво випереджає темпи зростання економіки в таких країнах, як Сінгапур, Південна Корея, Таїланд, Туреччина й ОАЕ [4].

Південна Азія стане найбільш швидко зростаючим субрегіоном довгострокового зростання ВВП туризму (зростання до 2025 р. складе 7 %). До субрегіонів з прогнозованим зростанням 4,6 %-5,6 % належать Південно-Східна Азія, Африка на південь від Сахари, Північно-Східна Азія, Північна Африка та Близький Схід [4]. Підвищення зростання в Європі залежатиме від продуктивності ринків із потужним потенціалом до зростання, як Туреччина, і покращеною макроекономічною кон'юнктурою для підвищення внутрішніх витрат. Найшвидшими темпами у сукупному ВВП туризму зростатиме Індія, Китай, Таїланд, Індонезія, Перу та Кенія, а серед невеликих країн, М'янма, Чорногорія, Ангола, Танзанія, Бангладеш, Камбоджа і Мозамбік [4].

Якщо ж відстежити частку регіонів у сукупному ВВП туристичної галузі (рис. 2), за прогнозами Всесвітньої ради подорожей і туризму та Оксфорд економікс на період 2012–2022 рр. [4], найбільший приріст відбуватиметься за рахунок країн, що розвиваються в азійському регіоні, а саме в північно-східній та південній Азії. При цьому, відзначається потенціал країн Африки на південь від Сахари, чия частка в глобальному ВВП галузі, за прогнозами, подвоїться.

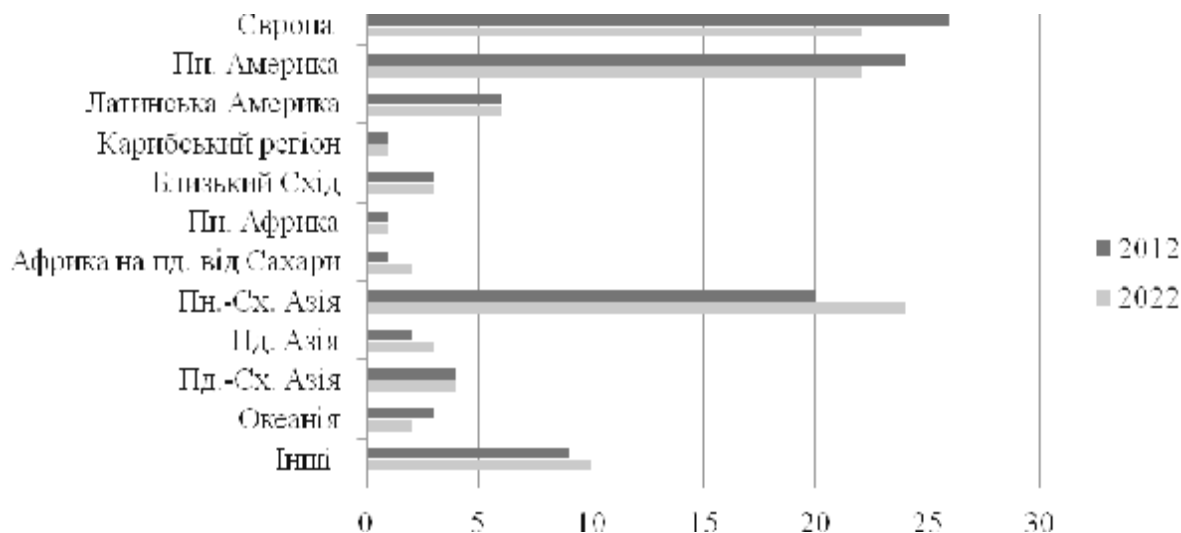

Рис. 2. Внесок регіонів світу у ВВП галузі туризму, 2012–2022 рр.

Джерело: [11].

Аналізуючи роль туризму у зростанні зайнятості в країнах, що розвиваються, зазначимо, що прямий внесок туризму у світовий ВВП і зайнятість в 2014 склав 2,4 трлн. дол. США (в цінах 2014 року) і 105 мільйонів робочих місць відповідно. Враховуючи ширші наслідки туризму, загальний внесок галузі у світову економіку в 2014 році склав 7,6 трлн. дол. США (у цінах 2014 року), що становить 9,8 % від сукупного обсягу ВВП світу [4]. У 2014 році безпосередньо в галузі туризму було створено 2,1 млн. нових робочих місць, а з урахуванням прямих, непрямих і динамічних ефектів, в цілому було створено 6,1 млн. нових робочих місць. Загальний внесок міжнародного туризму у зайнятість зріс в 2014 році на 2,3 %, у ВВП – на 3,6 % [4]. Це свідчить про те, що туризм є рушійною силою для подальшого зростання світової економіки і створення нових робочих місць. Галузь є особливо привабливою для стимулювання розвитку країн і регіонів, які раніше поклалися на натуральне сільське господарство, видобуток природних ресурсів, неформальну зайнятість. Розвиток нових туристичних напрямків, якими є країни, що розвиваються, пояснює тенденції зростання зайнятості в галузі туризму. Разом з тим, така тенденція може продовжитися по мірі переорієнтації економіки цих країн в бік сфери послуг, яка є доволі працемісткою. Очікується що до 2022 року зайнятість у галузі туризму зростатиме в середньому на 1,9 % щорічно, у порівнянні із загальним зростанням зайнятості 1,2 % в рік [11]. Це можна частково пояснити тривалим зростанням попиту на туризм з боку країн, що розвиваються. Так, у регіональному розрізі, у всіх регіонах світу, за винятком Африки, прогнозується стрімке зростання зайнятості у туристичній галузі, порівняно із загальним зростанням зайнятості (рис. 3).

Попри те, що прогнозований рівень зростання зайнятості у галузі туризму в Африці становить 2,3 % на рік, галузь стикається з деякими інфраструктурними та інвестиційними викликами в регіоні, які гальмують його розвиток, а переорієнтація на економіку послуг на континенті є не настільки суттєвою, як в інших регіонах світу. Тим не менш, туристична галузь є однією із провідних, що створюють робочі місця (8 млн.), випереджаючи аналогічні показники для хімічної, гірничодобувної промисловості, автомобілебудування, зв'язку і галузі фінансових послуг [11].

Прогнозується, що Латинська Америка і Близький Схід стануть лідерами у зростанні зайнятості в галузі туризму, зі щорічними темпами зростання на рівні 2,4 % і 2,5 % відповідно. На Близькому Сході, зокрема, пошкваллення розвитку міжнародного туризму доповнює ширшу стратегію подальшої диверсифікації економіки. Туристична галузь є одним із провідних роботодавців в регіоні (1,8 млн. робочих місць), випереджаючи обсяги створення робочих місць у всіх галузях, за винятком освіти. В туризмі в країнах Близького Сходу зайнято вдвічі більше людей, ніж у гірничодобувній промисловості (включаючи видобуток нафти), хоча його внесок у ВВП є меншим [11]. Із прогнозованого зростання зайнятості в галузі туризму у світі в цілому, 62 % припадає на азійсько-тихоокеанський регіон (до 2022 року 1,9 % зростання щорічно). В межах регіону в 2011 році на Індію і Китай безпосередньо припадало 48 % зайнятих в туризмі по всьому світу, порівняно з 43 % в інших галузях економіки. В

галузі туризму в Азії зайнято в сім разів більше людей, ніж у галузі автомобілебудування, в п'ять разів більше, ніж у хімічній промисловості, і майже така ж кількість працівників, що й у галузі освіти регіону [11].

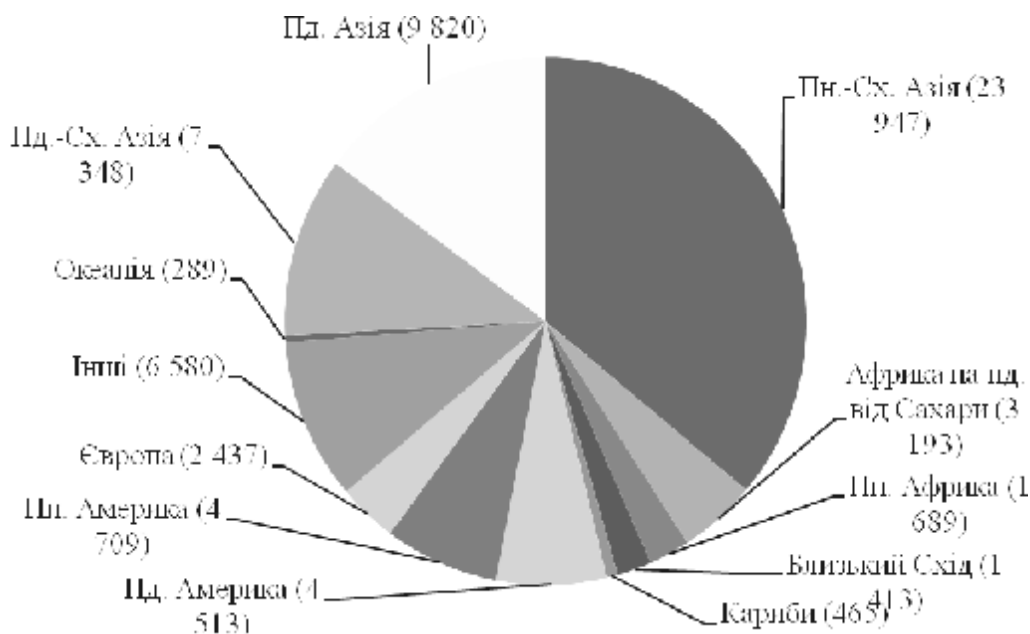

Рис. 3. Внесок регіонів світу у зайнятість в галузі туризму, 2012–2022 рр., (тис. роб. місць)
Джерело: [11].

З точки зору створення робочих місць, один долар, витрачений на подорожі та туризм є більш корисним, ніж долар, витрачений в інших секторах. Єдиними країнами, які становлять виняток, є Китай, Індія та Індонезія. В туризмі створюється в середньому 50 робочих місць з кожного 1 млн. дол. США інвестицій. Мільйон доларів США інвестицій в туризм створює вдвічі більше робочих місць, ніж 1 млн. дол. США, інвестованих у галузь фінансових послуг, зв'язку й автомобілебудування [11]. Втім, з огляду на ефекти туризму, його роль в розширенні економічних можливостей в країнах, що розвиваються, являє собою парадокс, розв'язання якого пропонує суб'єктам туристичного ринку в цих країнах потенціал лідерства в галузі. Наразі ж потенціал для інноваційних бізнес-підходів, які б розширювали економічні можливості в країнах-реципієнтах, не повністю реалізований. Повертаючись до ефектів міжнародного туризму, для підприємств, що функціонують в туристичній галузі важливо розуміти і намагатися впливати на динамічні ефекти діяльності. Деякі з цих ефектів перебувають в межах контролю компаній, інші можуть стати результатом системних та управлінських чинників, з якими вони не можуть впоратися самотужки, припускаючи необхідність спільних стратегій бізнесу, урядів та інших партнерів з розвитку. У кожній з цих категорій ефектів масштаб впливу залежить від ринкової кон'юнктури в приймаючій країні, факторів пропозиції, політики уряду, різновиду туризму, і від підходів самих акторів ринку. З'ясуємо деякі з підходів, які можуть вплинути розподіл впливу згаданих ефектів, і, як наслідок, розширити економічні можливості країн-реципієнтів.

У контексті прямих ефектів туризму, до заходів, які б могли позначитися на масштабі й розподілі цих ефектів можна віднести місцевий найм, навчання і підготовку персоналу; розширення доступу до зайнятості жінок, молоді й меншин; зв'язки з малими і середніми підприємствами, які виробляють туристичні продукти або послуги; заохочення і підтримка діяльності іноземців в місцевій економіці; спільні підприємства, частку у прибутку, або традиційну фінансову підтримку місцевих жителів. До заходів, які б могли позначитися на масштабі непрямих ефектів туризму, належать зв'язок з місцевими та/або малими підприємствами, які постачають продовольчі та інші товари й послуги; навчання місцевих підприємств з питань стандартів закупівель. Динамічні ефекти в даному сенсі полягають в підтримці малих підприємств і кластерів; визнанні та вжитті заходів щодо усунення перешкод для жінок у сфері зайнятості та підприємництва; використанні природних ресурсів з урахуванням місцевих традицій і потреб; плануванні та підтримці місцевої економіки у разі стихійного лиха;

підтримці місцевих бізнес-асоціацій та інших установ, таких як університети та навчальні центри; інвестиціях в навички, які можуть бути застосовані в інших крім туризму галузях.

Висновки. Туристична галузь може стати визначальним чинником економічного зростання країн, що розвиваються, особливо тих, в яких можливості диверсифікації економіки є обмеженими. Збільшення притоку туристів має в цілому позитивні економічні наслідки для країн-реципієнтів, зокрема у контексті зростання доходів та зайнятості, державних доходів, диверсифікації економіки та валютних надходжень. Вочевидь галузь туризму самотужки не здатна протистояти економічним викликам, однак може стати одним із ключовим інструментами розвитку, тому урядам, громадам та бізнес-колам в країнах, що розвиваються, доцільно було б зосередитися на механізмах максимізації вигод від розвитку туризму.

Так, підприємствам туристичної галузі в приймаючих країнах, варто адаптувати свої бізнес-підходи, максимізуючи переваги прямих, непрямих і динамічних ефектів туризму, розширюючи тим самим економічні можливості країн-реципієнтів. До заходів, які б могли вплинути на розподіл прямих ефектів туризму належать місцевий найм, навчання й підготовка персоналу; взаємодія малого й середнього бізнесу; створення спільних підприємств. Досягнення більших масштабів непрямих ефектів туризму видається можливим через налагодження зв'язків з місцевими та/або малими підприємствами, які постачають продовольчі та інші товари й послуги; навчання місцевих підприємств з питань стандартів закупівель. Реалізувати динамічні ефекти можливо за умови розробки інфраструктурних проєктів; підтримки малих підприємств і кластерів; планування й підтримки місцевої економіки у разі стихійного лиха; підтримки місцевих бізнес-асоціацій, університетів, навчальних центрів тощо.

Звертаючись до стратегій громад в країнах-реципієнтах, варто виокремити такі пріоритетні кроки, як виявлення та охорона природних і культурних активів, які формують основу порівняльних переваг у сфері туризму; заохочення участі спільноти у процесах планування в галузі туризму; сприяння підвищенню якості туристичних послуг тощо.

Що стосується стратегічних кроків урядів приймаючих країн, що розвиваються, вони полягають в розробці й дотриманні комплексних стратегій туризму; усуненні перешкод для інвестицій і розвитку; розробці маркетингової стратегії, яка базується на використанні порівняльних переваг країни; прийнятті міжнародно визнаних стандартів туризму; стимулюванні внутрішнього туризму й розвитку культури мобільності місцевого населення; спрямуванні інвестицій в туризм, та пов'язані з ним інфраструктуру, комунікації тощо. Крім того, доцільним могло б стати реінвестування частини доходів від туризму з метою залучення нових туристів (наприклад через належні рекламні та маркетингові стратегії). Наступний важливий крок полягає у допомозі місцевим жителям максимізувати економічні вигоди від туризму і в даному сенсі туристична галузь може стати реальною рушійною силою економічного зростання країн, що розвиваються.

Список використаної літератури

1. Ashley C. The role of the tourist sector in expanding economic opportunity [Electronic resource] / C. Ashley, P. DeBrine, A. Lehr, H. Wilde // The Fellows of Harvard College, Overseas Development Institute, International Business Leaders Forum. – Mode of access : http://www.hks.harvard.edu/mrcbg/CSRI/publications/report_23_EO%20Tourism%20Final.pdf
2. Benković A. tourism as a driver of economic development: the Colombian experience [Electronic resource] / A. Benković, J.F. Mejía // Cent rode Investigaciones Economicas y Financier as. – 2008. – №. 08-08. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=2475871>
3. Culiuc A. Determinants of international tourism [Electronic resource] / A. Culiuc // IMF Working Paper. – International Monetary Fund, 2014. – WP/14/82. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1482.pdf>
4. Economic impact of travel & tourism: 2015 Annual Update Summary [Electronic resource] / World Tourism Organization. – 2015. – Mode of access : http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/economic%20impact%202015%20summary_web.pdf
5. Favilla L. de Paula M. Trade in services: new growth opportunities. Tourism as an internationally traded service [Electronic resource] / M. Favilla L. de Paula // UNCTAD XIII Global Services Forum, 2012. – Mode of access : http://unctadxiii.org/en/Presentation/uxiii2012GSF_S1_Favilla.pdf
6. Mitchell J. Can tourism offer pro-poorpath ways to prosperity? Examining evidence on the impact of tourism on poverty [Electronic resource] / J. Mitchell, C. Ashley// Overseas Development Institute. – Mode of access : <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-ailes/110.pdf>

7. Richardson R. The contribution of tourism to economic growth and food security [Electronic resource] / R. Richardson // USAID, Office of Economic Growth, 2010. – Mode of access : http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/97140/2/Tourism_and_food_security_in_Mali_A4.pdf
8. Rowe M. Future of tourism dossier [Electronic resource] / M. Rowe. – Mode of access : <http://www.responsibletravel.com/resources/future-of-tourism/dossier.htm>
9. Sica E. International tourism: a driving force for economic growth of Common wealth countries [Electronic resource] / E. Sica // Common wealth Finance Ministers Reference Report. – Mode of access : http://www.academia.edu/982748/International_tourism_a_driving_force_for_economic_growth_of_Commonwealth_countries
10. Tourism toward 2030. Global overview [Electronic resource] / World Tourism Organization. – 2011. – Mode of access : <http://www.e-unwto.org/content/W45127>
11. Turner R. Travel & Tourism as a driver of employment growth [Electronic resource] / R. Turner, Z. Sears // World Travel & Tourism Council, Oxford Economics, 2013. – Mode of access : http://www3.weforum.org/docs/TTCR/2013/TTCR_Chapter1.5_2013.pdf
12. UNWTO tourism highlights. 2014 edition [Electronic resource] / World Tourism Organization. – 2014. – Mode of access : <http://mkt.unwto.org/ru/barometer>
13. UNWTO World tourism barometer [Electronic resource] / World Tourism Organization. – Vol. 13. – 2015. – Mode of access : <http://mkt.unwto.org/ru/barometer>

References

1. Ashley, C., DeBrine, P., Lehr, A. and Wilde, H. The role of the tourist sector in expanding economic opportunity [Internet]. The Fellows of Harvard College, Overseas Development Institute, International Business Leaders Forum. Available from : <http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/publications/report_23_EO%20Tourism%20Final.pdf>.
2. Benković, A. and Mejía, J. F. (2008) Tourism as a driver of economic development: the Colombian experience [Internet]. Cent rode Investigaciones Economicas y Financieras, 08-08. Available from: <<http://ssrn.com/abstract=2475871>>
3. Culiuc, A. (2014) Determinants of international tourism [Internet]. IMF Working Paper. – International Monetary Fund. WP/14/82. Available from: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1482.pdf>>
4. Economic impact of travel & tourism: 2015 Annual Update Summary (2015) World Tourism Organization [Internet]. Available from: <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/economic%20impact%202015%20summary_web.pdf>
5. Favilla L. de Paula M. (2012) Trade in services: new growth opportunities. Tourism as an internationally traded service [Internet]. UNCTAD XIII Global Services Forum. Available from: <http://unctadxiii.org/en/Presentation/uxiii2012GSF_S1_Favilla.pdf>
6. Mitchell, J. and Ashley, C. Can tourism offer pro-poorpath ways to prosperity? Examining evidence on the impact of tourism on poverty [Internet]. Overseas Development Institute. Available from: <<http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-aiels/110.pdf>>
7. Richardson, R. (2010) The contribution of tourism to economic growth and food security [Internet]. USAID, Office of Economic Growth. Available from: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/97140/2/Tourism_and_food_security_in_Mali_A4.pdf>
8. Rowe, M. Future of tourism dossier [Internet]. Available from: <<http://www.responsibletravel.com/resources/future-of-tourism/dossier.htm>>
9. Sica, E. International tourism: a driving force for economic growth of Common wealth countries [Internet]. Common wealth Finance Ministers Reference Report. Available from: <http://www.academia.edu/982748/International_tourism_a_driving_force_for_economic_growth_of_Commonwealth_countries>
10. Tourism toward 2030 (2011) Global overview [Internet]. World Tourism Organization. Available from: <<http://www.e-unwto.org/content/W45127>>
11. Turner R. and Sears, Z. (2013) Travel & tourism as a driver of employment growth [Internet]. World Travel & Tourism Council, Oxford Economics. Available from: <http://www3.weforum.org/docs/TTCR/2013/TTCR_Chapter1.5_2013.pdf>
12. UNWTO tourism highlights (2014) 2014 Edition [Internet]. World Tourism Organization. Available from: <http://mkt.unwto.org/ru/barometer>
13. UNWTO world tourism barometer (2015) World Tourism Organization, 13 [Internet]. Available from: <<http://mkt.unwto.org/ru/barometer>>

Mariia Vidiakina

INTERNATIONAL TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH OF DEVELOPING COUNTRIES

One of the international tourism market key trends is associated with the emergence of new actors – the developing countries. Tourism growth rates in these countries have been twice as high as the global average and about three times the growth rate for developed countries. The purpose of the study is to clarify the role of the international tourism in the economic growth of developing countries, and identify ways to maximize their benefits from tourism development.

Tourism contribution accounts for up to 40% GDP of developing countries. This is due to growth in demand in these countries, the increase in consumer spending allocated in the tourism industry. According to the World Tourism Organization, until 2030 the largest increase of the regions' share in tourism GDP will be driven by the developing countries in the Asian region, namely in the northeastern and southern Asia, with a doubling share of Sub-Saharan Africa.

The positive and negative effects of tourism for developing countries are analyzed in terms of income and employment, government revenues, investment, balance of payments, diversification of the economy. The content of direct, indirect and dynamic effects of tourism is defined. Particular attention is paid to the role of tourism in increasing employment. 6.1 million jobs were created in tourism industry in 2014 considering the direct, indirect and dynamic effects. The rise of new tourist destinations, which are developing countries, explains the upward trend in employment in the tourism sector. This trend may continue with the shift of their economies towards the service sector, which is quite labor-intensive.

Priority actions of communities, businesses and governments of developing countries in the context of maximizing the benefits associated with the effects of international tourism are formulated. Businesses in the tourism industry should concentrate on the benefits of the dynamic effects through infrastructure projects development; support for small enterprises and clusters. Communities are to focus on participation in the planning process; identification and protection of cultural and natural resources shaping the basis of comparative advantage in tourism; improving the quality of tourist services. Strategic steps for governments consist in integrated tourism strategies design; eliminating barriers to investment; development of marketing strategies in view of the comparative advantages; promoting domestic tourism, etc.

Keywords: *international tourism, developing countries, economic growth, employment, tourism GDP, economic development.*

Рецензенти: Р. О. Заблоцька, д.е.н., професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Л. М. Чепурда, д.е.н., професор, зав. кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету.